

KUR'AN'DA KADIN-ERKEK EŞİTSİZLİĞİNİN TEMELLERİ

Roots of Sexual Inequalities in the Qur'an

İlhami GÜLER

DR.A.Ü.İLAHİYAT FAK. ANKARA

I-GİRİŞ

Gerek Batıda gerekse son yıllarda ülkemizde İslâmın aleyhinde yazı yazan ve konuşanlar saldırı konusu olarak genellikle İslâm'ın "yumuşak karnı" olarak gördükleri 'Kadın' sorununu seçmektedirler.¹Saldırıları malzeme olarak ya bu dinin temel kaynakları olarak kabul edilen 'Kur'an' ve 'Hadis' kitaplarındaki kadınlarla ilgili hüküm ve haberleri değerlendirmektedirler, ya da İslâm dünyasında tarihte ve günümüzde kadının içinde bulunduğu hukukî, ekonomik ve politik konumunu eleştirmektedirler.

İslâm'ın temel kaynaklarında veya tarihi süreç içinde kadın sorunu eleştirilirken, değer ölçüsü olarak kadın ve erkeğin her sahada 'eşit' olması gerektiği fikri temel alınmaktadır. Bilindiği gibi, bir hukuk ve politika deyimini olarak 'eşitlik' fikri veya ideali, Rönesans ve Reformdan sonra batıda gelişmeye başlamış, Fransız ihtilalinde ise bayraklaşmış veya slogan haline gelmiştir. Genel olarak her sahada olduğu gibi kadın-erkek ilişkilerinde de kânûn önünde tam kânûnî eşitliği savunanlar, eşitliğin adâleti temin ettiği inancındadırlar. Bu inancın temelinde ise kadın ve erkeğin antropolojik doğalarının eşit olarak gerçekleştiği fikri yatmaktadır.

İslâm'da kadın sorununa dönecek olursak, kanaatimizce sorunun üç ayrı temeli ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmelidir: Kur'an'da kadın, Hadis'te kadın, İslâm tarihinde kadın. Çünkü üçünde de ortak kesişim alanı olsa bile epeyce de farklılıkları vardır. Biz bu yazımızda 'eşitlik' fikrini temellendirerek Kur'an'da var olan kadın-erkek eşitsizliğini (çeşitli açılardan aynı hal ve derecede

olmayışları, bazı konularda aynı haklara sahip olmayışları, kadının geri planda oluşu) lingustik, antropolojik ve tarihsel (sosyo-ekonomik) açılardan ortaya koymaya anlamaya çalışacağız.

2. EŞİTLİĞİN ONTOLOJİK-HUKUKİ İÇERİĞİ VE ADÂLET

Ontolojik (varlık bakımından) eşitlik, iki veya daha fazla nesnenin, şey'in, çeşitli yönlerden (örneğin; ağırlık, hacim, boy v.s..) birbirleriyle denkleştirilmesi, aynı hal ve derecede olmasıdır. Eşitliği aynılaşma ile karıştırmamak gerekir. Çünkü ontolojik anlamda iki şeyin aynılaşması düşünülemez. İki şey birbirine ne kadar benzer, ne kadar denk ve aynı derecede olurlarsa olsunlar iki şey oldukları sürece aynı değildirlir. Dolayısıyla mutlak eşitlik olamaz. Fakat farklı iki veya daha fazla şey çeşitli açılardan birbirlerine eşit olabilirler. Örneğin, iki insanın boylarının eşit olması, bir miktar elma ile bir miktar demirin aynı ağırlıkta olması gibi.

Kadın ve erkeğin eşitliği meselesine gelecek olursak, konunun ontolojik, antropolojik* ve hukukî olmak üzere üç boyutu vardır. Ontolojik açıdan kadın ve erkek bazı açılardan birbirine eşittirler (iki el, iki ayak, iki göz, bir kalp vs.. sahip olmaları), bazı açılardan ise birbirlerinden farklıdırlar. (cinsel organların farklılığı, fiziki yapının sertlik, dayanıklılık açısından farklılığı gibi). Kadın ve erkek bir türün iki ayrı cinsidirler. İnsan olma türünde eşittirler, fakat kadın kendine has biyo-psişik ayırdedici özellikleri ile erkek cinsinden erkekte kendine has özellikleri ile kadın cinsinden ayrılır.

1. Bu konuyla ilgili ülkemizde yayınlanan şu kitaplara örnek olarak bakılabilir:

- Prof.Dr. İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın*. İst. 1987.
- Oral Çalışlar, *İslâm'da Kadın ve Cinsellik*. Ank. 1991
- Server Tanilli, *İslâm Çağımıza Yanıt Verebilir mi?* İst. 1991.
- Prof.Dr. Necla Arat, *Kadın Sorunu*. İst. 1986
- Turan Dursun, *Din Bu*. I-III, Ankara 1990.

* Bu yazıda, Antropolojik kavramıyla Felsefi Antropoloji'deki anlamıyla insanın veya kadın ve erkek türlerinden herbirinin fiziki olmayan en genel fitrî değişmez özelliklerini kastediyoruz.

Kadın ve erkeğin tür olarak ontolojik eşitlikleri, aynı zamanda onların antropolojik eşitliklerini doğurur. Kadın ve erkek, insan olmanın ortak paydasında: bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören, isteyen, özgür, tarihsel, ideleştiren, kendini bir şeye veren, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, devlet kuran, inanan, sanat yaratan, konuşan varlıklardır ve biyo-psişik bir varlık olma temel antropolojik özelliklerini paylaşırlar.² Fakat ortak olan bu özellikler, kadın ve erkeğin doğalarının cins olarak farklılığından (ontolojik farklılıklar) dolayı bazı alanlarda farklı olarak gerçekleşir. Buna kadın ve erkeğin antropolojik farklılığı denebilir. Bu konuya daha sonra döneceğiz.

Hukukî eşitliğe gelecek olursak, bu, kısaca aile hayatında ve toplumsal hayatta aynı haklara sahip olma, kadının kadın cinsine ait olmasından, erkeğin de erkek cinsine ait olmasından dolayı bir takım imtiyazlara veya hak kaybına uğramaması, dolayısıyla kânûnun her iki cinsde de aynı hak ve sorumlulukları yüklemesi anlamına gelir. Hukukta mutlak kanunî eşitliği savunmanın temelinde doğal olarak eşitliğin adaleti temin ettiği fikri yatmaktadır. Bunun temelinde ise kadın ve erkeğin antropolojik doğalarının her sahada eşit olarak gerçekleştiği fikri yatmaktadır. Bu düşünceyi şematik olarak şöyle gösterebiliriz.

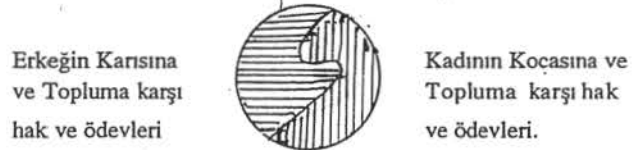
İnsanın Hak ve Sorumlulukları

Eşitlik, Kur'an'da Allah'ın insanları yargılamada gözönünde bulundurduğu ahlaki bir ölçüsüdür. İnanan ile inanmayan, iyilik ile kötülük, bilenler ile bilmeyenler.....Allah katında eşit değildiler.³ Diğer deyimle iyilik yapanlar; inananlar kadın-erkek ayırımı yapılmadan imanlarına, amellerine göre eşit muamele görürler.⁴ Fakat toplumsal alanda Kur'an, kadın ve erkeğin antropolojik doğalarının farklı alanlarda farklı derecelerde tezahür ettiğini kabul ettiği için eşitlik ideali yerine 'hak' ve 'adalet' fikrini ön plana çıkarır.⁵ Hak doğru, uygun, yerinde ve lâıyk anlamlarına gelir. Hukuk terimi olarak ta hukukî şahıslara ait bir iktidar ve salahiyet, bir imtiyaz ifade eder.

Örneğin mülkiyet hakkı, alacak hakkı, babalık hakkı v.s. gibi.⁶ Bu anlamda temel insan haklarında kadın ve erkek eşittirler. Fakat toplumsal hayatta bir hakkın iktisabı, başta vatandaşlık olmak üzere, belli bir emeği ve antropolojik bir uygunluğu gerektirir. Örneğin oy kullanma hakkı vatandaş olmayı; kendinin olmayan bir mal'a sahip olma, bunun karşılığı olan bir emeği veya emek ürünü herhangi bir şeyi (mal, para) ödemeyi; baba olmak ise erkek olmayı gerektirir. Bu durumda adalet, herkesin farklılığını göz önünde bulundurarak haklıya hakkını, haksıza ise cezasını orantılı olarak vermektir (dağıtıcı adalet). Eşitlik ise bu prensibin herkese uygulanmasıdır (denkleştirici adalet).⁷ Kanaatimizce bir şeyi 'hak etmek' 'hakkını vermek' ve adalet fikri, toplumsal gerçekliğe ve insan doğasına eşitlik fikrinden daha uygundur. Bu fikrin, kadın-erkek ilişkileri ve her iki cinsin toplumsal sorumlulukları alanındaki tezahürünü Uzak Doğu kültüründeki 'Ying' ve 'Yang' (erkek ve dişi) evrensel kozmik prensiplerinin Kore bayrağındaki sembolik anlatım şekli ile ifade edebiliriz.

İnsan Hak Ve Sorumluluğu

Hukukun amacı eşitliği değil, adaleti gerçekleştirmektir. Adaletin gerçekleştirilmesinde eşitlik önemli bir yere sahiptir. Fakat adalet daha kapsayıcıdır.⁸ Zira adalet, eşitliği gözönünde bulundurduğu kadar, farklılığı da gözönünde bulundurmaya mecburiyetindedir. "Bir kanun koyucu, bir hâkim ancak eşitliği objektif hususiyeti içinde anladığı ve bu manada tam bir tarafsızlık ve mevzuya olan büyük vukufu sayesinde farklılıkları nazara almak suretiyle hareket ettiği takdirde gerçekten adil bir kimse olarak ortaya çıkar."⁹

Eşitlik ve farklılık konusunu kadın ve erkek ilişkileri çerçevesinde düşündüğümüz takdirde Garaudy'nin dediği gibi, kadın, fırsat, ücret, çeşitli düzeylerde görev, sosyal ve insanî saygınlığın bütün şekillerinde erkekle eşit olma mücadelesini verebilir. Fakat farklılık hakkının da korunması ve sürdürülmesi gerekir. Kadın ve erkeğin mutlak eşitliği fikri, diğer deyimle kadının erkek olma arzusu, onu insanî boyutlarından koparıp kötürümleştirir. Zorunlu eşitlik

2. Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi* (Felsefî Antropoloji) İstanbul, 1988, 13.
3. 5/Maide, 100; 32/Şecde, 18; 39/Zümer, 9.
4. 3/Al-i İmran, 195; 4/Nisa, 124; 9/Tevbe, 72.
5. Örnek olarak bkz. 4/Nisa, 3,58; 5/Maide,8; 16/Nahl, 90; 2/Bakara, 228-247.
6. Başgil, Prof.Dr. Ali Fuat, *Esas Teşkilat Hukuku*, İst. 1960, 7-8.
7. Bkz. Çobanoğlu, Dr.Rami, *Hukukta Gaye Problemi*, İst. 1964, 57.
8. Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, 32.
9. Çobanoğlu, *Hukukta Gaye Problemi*, 58.
10. Garaudy Roger, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, (Çev. Cemal Aydın) İst. 1990, 141.

alanlarının ötesinde kadın ve erkeğin birbirini tamamlayıcılığı fikri esas alınmalıdır.¹⁰ Eşitlik ve adalet hakkında bu kısa girişten sonra Kur'an'daki Kadın Erkek eşitsizliğini (muhatap olarak genellikle erkeklerin alınışını, çeşitli sahalardaki, hukukî eşitsizlikleri) tahlile geçebiliriz.

3. KUR'ANIN HİTABINDAKİ EŞİTSİZLİK VE LİNGÜİSTİK AÇIDAN TAHLİLİ

Sıradan bir okuyucu, bütün insanlığa gönderildiğini beyân eden¹¹ bir kitap olan Kur'an'daki hitapların çoğunun gramatik olarak erkeklere yöneldiğini görebilir. Örneğin, iki yüzden fazla yerde mü'min erkeklere (mü'minün, mü'minin) hitap edilirken mümin kadınlar (mü'minât) yirmi civarında anılır. İlk bakışta bu durum kadının önemsizliği, muhatap alınmaya değer görülmeysi; erkeğin ise öndeliği, önemliliği, muhatap olarak kabul edilmeye değer görülüşü olarak yorumlanabilir. Ne varki Arap dilinin gramatik yapısını bilenler bu durumun önemli bir nedeninin Arapça'nın erkeksi bir yapıya sahip olmasından kaynaklandığının farkındadırlar. Bilindiği üzere Fransızcada olduğu gibi Arapçada da içinde kadınların bulunduğu bir insan grubu niteleneceği veya işaret edileceği zaman daima sıfatın veya zamirin eril (müzekker) hali kullanılır. Örneğin, karışık halde bir gurup inanmış kadın ve erkek 'mu'minün' şeklinde müzekker olarak nitelenir. Aynı gurup işaret edildiği zaman yine müzekker olarak 'hum' veya 'Qum' şeklinde işaretlenir: "Ey inananlar (müminun) Allah'ın yasaklarını çiğnemekten ve O'nun cezalandırmasından sakının ve doğrularla beraber olun" (9/Tevbe, 119) Buradaki hitap gramatik olarak müzekkerdir fakat emir kadın ve erkek herkesi kapsamaktadır.

Kelimeleri ve sıfatları gramatik açıdan müzekker kalıbında ifade etmek, Arap ırkının genel bir eğilimidir. Ünlü Arap dilcisi Ferrâ, (Ö. 207/722) bu konuda şöyle diyor: "Eğer kelimenin sonunda dişili (müennes) ifade eden 'ha' harfi yoksa Arap, gerçekte muennes olan kelimeleri müzekkerleştirmek peşinde koşar."¹² Örneğin veli erkeğin, sıfatı olan 'zevc' kelimesi evli kadına da sıfat olarak kullanılmaktadır.¹³ Adet görmekte olan (ay başı) bir kadının sıfatı: Ha-ya-da' kökünden meünes olarak 'hâida' olması gerekirken müzekker kalıbında 'Hâid' olarak

kullanılır.¹⁴ Yine kadının gebelik durumu Türkçede olduğu gibi 'hamile' olması gerekirken Arap bu sıfatı, sırtında yük olan kadını nitelemek için kullanır. Gerçek hâmile kadın ise 'Hâmil' olarak müzzeker şeklinde vasıflandır.¹⁵ Bunlara benzer Arapçada yığınla örnek vardır.¹⁶

Netice olarak diyebilirizki Kur'an'da muhatap olarak sözkonusu edilen kişiler (müminler, munafıklar, kâfirler, fasıklar, muttakiler v.s.) gramatik olarak her ne kadar müzekker kalıbında kullanılıyorsa da bu ifade kalıplarına kadınlar da dahildir. Bu durum emir, nehiy, sorumluluk, hak ve ödev sahasında da her ikisini bağlar.

4. KADIN-ERKEK EŞİTSİZLİĞİNİN ANTROPOLOJİK TEMELİ

Daha önce değindiğimiz gibi kadın ve erkek insan olarak aynı antropolojik özellikleri paylaşırlar. Fakat Kur'an'a göre bu özellikler kadın ve erkekte farklı şekillerde tezâhür eder. Kur'an'da kadının bazı konularda erkekte farklı konumda, hal ve derecede oluşunun nedenlerinden biri işte bu farklılıktır.¹⁷

a) Cinsel alanda: Kur'an'da kadının hem bu dünyada, hemde ahirette (Cennette) erkeğin cinsel bir haz aracı (meta', sex object) olarak sunulduğu ayetler vardır.

"Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının nimetleridir. Oysa gidilecek yerin güzeli Allah katındadır" (3/Al-i İmran, 14)

"Yanlarında el değmemiş örtülü yumurta gibi, bakışlarını da yalnız erkeklerine çevirmiş iri gözlü kadınlar vardır" (37/Saffat, 48-49).

"Doğrusu Allah'a karşı gelmekten sakınanlara kurtuluş, bahçeler, bağlar, göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar ve dolu kadehler vardır" (78/Nebe, 31-34).

Bu durumda eşitsizliği netleştirmek için şöyle bir soru sorulabilir. Niçin kadın erkeğe cinsel bir haz aracı olarak sunuluyor da kadınlara erkekler aynı konumda sunulmuyor? Konuya girmeden önce şunu belirtelim ki, kadın ve erkek, Bio-psişik bir varlık olma ortak özelliğini paylaşırlar.¹⁸ Ne varki bu özellik kadın ve erkekte farklı şekillerde tezahür eder. Bio-psişik olarak kadın bedeni cinsel

11. "Bütün toplumları uyarması için kendine saygıyla boyun eğip tapınan'a (Hz. Muhammed'e) gerçeği yanlıştan ayıran Kur'an'ı indiren Allah yücelerin yücesidir" (25/Furkan, 1).

12. Ferra, Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyad, el-Muzekker ve'l-Müennes, Kahire, 1975, 41.

13. Ferra, a.g.e., 95.

14. Ferra, a.g.e., 116.

15. İbn Manzur, Ebu Cemaleddin Muhammed, Lisanu'l-Arab, Beyrut, 1955, 11/177.

16. Bkz. Ferra, el-Muzekker ve'l-Muennes, 73 vd.

17. Kamındaki çocuğun cinsiyetini bilmeden, erkek olur zannıyla mabed'e hizmetçi olarak adamayı Allah'a va'deden İmran, çocuğunu kız olarak (Hz. Meryem) doğurunca kızın bu hizmette erkeğin yapacaklarını yapamayacağını kasederek şöyle diyor "Ya Rabbi, kız doğurdum. Erkek kız gibi değildir" (3/Al-i İmran, 35-36).

18. Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi, 220 vd.

açıdan erkeğe oranla daha cazip (çekici)'dir. Yukarıda iktibas ettiğimiz birinci âyetin arapça metnindeki "zuyyine: süslendi" fiili bu durumu ifade eder. Erkeğin kadına değil de kadının erkeğe sunulmasının temel nedeni kanaatimizce budur. Nitekim kadınlar da bunun bilincinde oldukları için insanlık tarihi boyunca süslenerek bu özelliklerini erkeklere karşı kullanmışlardır. Fakat bu noktada önemli olan soru şudur. Kadının erkeğe bir sex objesi olarak sunulması kadının insan olma değerine, onuruna bir eksiklik getirir mi? Bu soruya cevap vermeden şu durumu da belirtelim ki kadının sunulması durumu bu ilişkiden erkekten daha az zevk aldığı anlamına gelmez. Bunun eşit olduğunu ve her iki cinsin ihtiyaçlarını birbirlerinin karşıladığı ve nikah akdi ile gerçekleşen hukukî meşruiyet platformunda birbirlerini gayri meşrû, yollara sapmaktan koruduklarını Kur'an bir benzetme ile şöyle ifade eder. "Onlar sizin elbiselerinizdir, siz de onların elbiselerisiniz" (2/Bakara, 187).

Sorunun cevabına gelecek olursak kanaatimizce dünyadaki durumla ilgili 3/Al-i İmran süresinin 14. âyeti, etik bir hüküm değil kadın ve erkeğin antropolojik gerçekliğine dayanan bir tasvir cümlesidir. Kur'an, bu cazibenin neslin devamını temine ve insanca yaşamayı sağlayan aile kurumunun devamına hizmet etmesi için nikah akdi ile meşru kullanımını getirmiştir: "İçinizden kendileri ile huzura kavuşacağımız eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet varetmesi O'nun varlığının belgelerindedir." (30/Rum, 21).

Diğer taraftan gayri meşru ilişkiler tümünden yasaklanıp faillerine ceza terettüp ettirilirken¹⁹ kadının cinsel câzibe uyandıran yerlerini örtmesi (tesettür) istenmiştir.²⁰ Örtünme, bir taraftan aşırı tahriki önleyerek zinaya giden yolu kapatırken diğer taraftan da cazibenin nezihleştirilerek korunmasını temin eder. Örtünmenin yegane formunun peçe ve (kara) çarşaf olduğu iddiası, fitri olan kadının cinsel câzibesinin lanetlenmesinin sembolik anlatımıdır. Bu zihniyet ise Kur'ana tamamen zıttır. Çünkü Kur'an cinselliği lanetleme yerine olumlarken bir taraftan örfeye uygun olarak örtünmeyi emreder, diğer taraftan da cinslere irade eğitimi tavsiye eder.

"Mümin erkeklere söyle gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, mahrem yerlerini korusunlar. Bu on-

ların arınmasını daha iyi sağlar. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Mümin kadınlara da söyle gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar, süslerini kendiliğinden görünen kısmı müstesna açmasınlar, başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar." (24/Nur, 30-31)

Garaudy bu konuda şöyle diyor: "Kur'an'ın bu konudaki (tesettür) genel mesajı şudur: Bir kadın ister yüzüyle ister boynuyla, ister göğüsüyle, ister bacakları ile olsun fiziki çekiciliğini, bir erkeği ödevlerini yapmaktan alıkoyacak şekilde ayartmak için kullanmamalıdır."²⁰

Kadının bu hukukî yapı içinde 'eşlik' (zevce) ve 'annelik' konumları onu toplumun saygın bir üyesi haline getirir.

Fakat cinsel câzibenin 'cinsel özgürlük' adı altında hukukî bir çerçeve olmaksızın serbest kullanımını (zina, fuhuş) meşru gören bir zihniyet, aynı zamanda onu soyarak da insan halinden çıkartıp tam bir 'mal' konumuna indirir.

Kur'an'ın dörde kadar kadını evlenme müsâdesine de bu çerçevede değinmemiz gerekiyor. Sayısız kadını adâlet şartı aranmaksızın evlenmenin yaygın olduğu erkek egemen bir toplumda Kur'an'ın, adâletin gerçekleştirilemeyeceği korkusuyla, bir kadını evlenmeyi tavsiye edip istisnâî durumlarda hukukî ve ahlâkî şartlarla dörde kadar almaya müsade etmesini²¹ anlamamak için art niyetli veya tarihsel-toplumsal şartlardan habersiz kör olmak gerekir. Kadına da aynı hak tanınmadığı için burada fiili bir eşitsizlik durumu vardır. Fakat bu eşitsizliği (adaletsizlik ve haksızlık değil) hazırlayan kadının antropolojik konumudur. Kur'an toplumsal hayatın temeli olarak aile kurumuna olağanüstü değer verdiği için, birden fazla erkekle aynı anda evli olma durumu, aile kurumunun bu stratejik ve değerli konumunu çökertir. Ayrıca böyle bir durumda doğacak çocukların da neseb durumları karışabilir. Kadının kocasından cinsel açıdan memnun olmaması durumunda, hukukî çerçeve içinde kalmak ve insan olma onurunu korumak istiyorsa tek çıkar yol boşanıp ki bu hakkı vardır-başka bir erkekle evlenmesi gerekir. Biz evlilik için tabi olanın tek eşlilik olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Allah, atamız ilk erkek olan Hz. Adem'e tek kadın (Havva) yaratmıştı.²² Birden fazla evlilik, istisnâî olup belli hukukî şartlarla gerçekleşebilir. Fazlurrahman'ın işaret ettiği gibi ne yazık ki fıkıhçılar önemli olan adâlet şartını insanların vicdanlarına bırakarak sayıyı yasallaştırdılar.²³ Kısacası bu

19. 17/İsra, 32; 24/Nur, 2; 60/Mümtehine, 12.

20. 24/Nur, 31; 33/Ahzap, 59. Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 147.

21. 4/Nisa, 4, 129.

22. 2/Bakara, 35; 4/Nisa, 1.

23. Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (Çev. Alparslan Açıkgenç) Ank. 1987, 123; Kur'anı Yorumlama (Çev. Osman Taştan *İslâmî Araştırmalar* C.1, sayı, 5, 100-107.

eşitsizliğin nedeninin kadın boyutu antropolojik elverişsizliğe, erkek boyutu ise toplumsal ve tarihsel şartlara bağlıdır.

b. Çalışma Alanında Kadın ve Erkeğin Farklılaşması

Kadın ve erkeğin paylaştıkları çalışan bir varlık olma²⁴ özellikleri de pratikte tarihsel ve toplumsal şartların da etkisiyle farklı alanlarda aktüelleşir. Ekonomik hayatın ticaret, hayvancılık ve kısmen de tarıma dayandığı Kur'anın indiği dönemdeki Arap yarımadasında kadının çalışma alanı genel olarak ev işlerinde, erkeğin ki ise dışarıda olmuştur. Bu durum, üretim araçları ve üretim ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Zira ekonomik hayatın doğası zorunlu olarak güç kaynağı açısından kas gücünü gerektiriyordu. Fakat üretim ilişkilerinin değişmesi, toplumsal örgütlenmenin gelişmesi ve kompleksleşmesi, kadının eğitim düzeyinin yükseltilmesine paralel olarak kadının çalışma alanında değişiklikler olabilir. Bu durumda gözönünde bulundurulması gereken önemli bir husus şudur: Kadın, toplumsal hayatın çeşitli alanlarında kendi doğasına ve kabiliyetine uygun olarak istihdam edilirken onun ev içerisinde ürettiği emeği gözönünde bulundurmak gerekir. Ev işleri, dediğimiz uğraşların ekonomik değer itibarıyla dışardaki işlerden geri kalır bir tarafı yoktur. Dolayısıyla ev işlerinin tamamen kadın tarafından yapıldığı bir ailede ve ekonomik yapıda kadının dışarda çalışmak zorunda bırakılması, kadına yapılmış bir zulumdür. Eğer ev işleri, bir ölçüde hizmetçi, kurum (kreş) ve çeşitli ev aletleri (çamaşır-bulaşık makinesi, fırın, süpürge v.s..) tarafından veya koçanın paylaşımıyla hafifletilebiliyorsa böyle bir ortamda isteyen kadının kendilerine uygun işlerde çalışmaları son derece normaldir. Bazı çevrelerde halâ yaygın olan 'kadının çalışma yeri evinin içidir' fikri, bir üretim biçiminden kaynaklanan zorunlu bir durumun doğma halinde dinselleştirilerek evrenselleştirilmesidir.

c. 'Kendini Bir Şeye Verme' Özelliğinin Kadın Ve Erkekten Farklılaşması

Kendini bir şeye veren bir varlık olma da²⁵ kadın-erkek tüm insanlar tarafından paylaşılan antropolojik bir özelliktir. Bu özelliğin gerçekleşmesinde de ortak taraflar olmasına rağmen farklılık alanları da vardır. Örneğin, er-

kek soyut düşünceye (Teoloji, Felsefe, Bilim) kendini daha fazla verirken kadın genelde çocuğuna babadan daha fazla sevgi ilgi ve şefkat göstermektedir. Dolayısıyla kadının tarih boyu kendini soyut düşünceye verememiş olması, eğitimin ihmal edilmiş olmasından mı kaynaklanıyor bunu kesin olarak bilemiyoruz; belki de kendini çocuğuna vermiş olmasındandır. Bu anlamda sağlam bünyeye sahip bir çocuk dünyaya getirmek için 'zayıflık üstüne zayıflık çeken'²⁶ sonrada onu bakıp büyötmek için binbir zahmete katlanan bir kadının, insanlığa bir filozof veya bir bilim adamından daha az hizmet ettiği söylenemez. Biri fikir üretiyorsa diğeri de insanlığın geleceğini doğuruyor.

5. EŞİTSİZLİĞİN SOSYO-EKONOMİK VE SOSYO-POLİTİK (TARİHSEL NEDENLERİ)

Kur'anda kadının muhatap alınma açısından ikinci planda oluşu ve bazı hukukî eşitsizliklerin (Adaletsizlik değil) aydınlatılabilmesi için öncelikle müslümanların Kur'anın hitaplarını 'evrensel okumadan'* vazgeçmeleri gerekir. Garaudy'nin dediği gibi, İlahi ve ebedî mesajın yedinci yüzyılın Araplarına ilan edildiğini anlamak geliyor. "Yani ortadoğunun 'ata erkil' geleneğinden olan bir topluluğuna.. Kadının esas itibarıyla erkekten aşağı görülmesini kutsal bir inanç gibi benimseyen İbrânî soyunun temsilcisi bir halka... Saint Paul'un (Aziz Pavlus) aşırı derecede kadın düşmanı Hıristiyanlığının anlayışındaki bir topluma... kısacası erkeğin hakimiyetine bağlı kabileci geleneği içinde hayatını sürdüren Arap yarımadasının Araplarına"²⁷

Kur'anın kadın konusunda attığı ileri ahlakî adımların anlaşılabilmesi için bu ortamın gözönünde bulundurulması gerekir. Böyle bir ortamda Kur'an, antropolojik nitelendirmelerini kadın-erkek ayırımı yapmadan insan cinsine yönelmiştir.²⁸ Yine Kur'an, açıkca insan olarak her iki cinsin Allah karşısındaki hukukî statülerinin eşit olduğunu vurguladı.²⁹ Allah karşısında üstün ve değerli olanın iman ve ahlâk sahibi kişi olduğunu ilan etti: "*Allah karşısında en değerli olanınız ona karşı gelmekten sakınmanızdır*" (49/Hucurat, 13). Kadının toplumda aşağılanmasını, hor görülmesini şiddetle eleştirdi.³⁰ Allah'ın emir ve yasaklarına uymada kadın ve erkeğin eşit olduğunu belirtti.³¹ Kadınların o günkü şartlarda ahlakî-politik bir akşiyonları olduysa onları destekledi:

24. Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 167 vd.

25. Mengüşoğlu, *a.g.e.*, 159 vd..

26. 81/Lokman, 14; 46/Ahkâf, 15.

* 'Evrensel okuma': sözlü muhatabın yatay olarak bütün yeryüzündeki insanlar dikey olarak da kıyamete kadar dünyaya gelen herkes olduğu inancı ile okuma.

27. Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 142.

28. 14/İbrahim, 34; 17/İsra, 11; 18/Kehf, 54; 22/Hacc, 66; 100/Adiyat, 6.

29. 3/Al-i İmran, 195; 4/Nisa, 124; 9/Tevbe, 72; 16/Nahl, 37; 37/Ahzap, 35, 73; 40/Mü'min, 40; 47/Muhammed, 19.

30. 16/Nahl, 58, 59; 7/Araf, 139; 81/Tekvir, 8,9.

31. 33/Ahzap, 36; 49/Hucurat, 11.

"Ey peygamber, inanmış kadınlar, Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve ahlakî olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana biat etmek üzere geldiklerinde onları kabul et" (61/Saff,12).

Hz. Süleyman'ın çağdaşı Yemen'deki Sebe Krallığı'nın kadın başkanından bahsederken bir kadın olmasından dolayı onun statüsü aleyhinde herhangi birşey söylemedi. Hz. Süleyman'ın Yahudi Krallığının devlet başkanı ve Peygamber statüsüyle ona gönderdiği mektup ve melikenin buna cevabını anlatarak sonunda onun hidayete erişini müslümanlara örnek bir tavrı olarak hikaye etti.³²

Yine Kur'an kocası hakkında Allah'a şikayette bulunan bir kadının derdi ile özel olarak ve yakından ilgilenmiştir.³³

Fakat bütün bunlara rağmen Kur'an'da kadın-erkek eşitsizliği, ekonomik ve hukuki alanların bazı bölümlerinde vardır. İslâma saldıranların sık sık dillerine doladıkları bu eşitsizliklerin belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz.

1. Ticari yazışmalardaki şahidliklerde bir erkeğe karşı iki kadının şahidliği.³⁴
2. Miras paylaşımında erkeğe, kadına verilenin iki misli verilmesi.³⁵
3. Aile reisliğinin erkeğe verilmesi ve kadının kocasına itaat etme mecburiyeti.³⁶
4. Boşanma hakkının genelde erkeğe tanınmış olması.³⁷
5. Müslüman bir kadının kitap ehli bir erkekle evlenmesinin yasaklanması.³⁸

Bu eşitsizlikleri anlama ve yorumlamada modernist müslüman düşünürler (örneğin; Fazlur Rahman, Garaudy) 'tarihi' metodu benimserken³⁹ gelenekçi müfessirler (Örn: Mevdüdi, Seyyid Kutup, Yazır) bu çözümlerin biricik ve tarih dışı olduğu kanaatindedirler.⁴⁰ Dolayısıyla bu hükümlerin oluşmasında tarihi ve toplumsal şartların etkisini reddederek hükümlere evrensellik atfetmektedir-

ler. Biz bazı eşitsizliklerin temelinde antropolojik özellikleri kabul etmekle birlikte tarihi yorumlama metodunun daha tutarlı olduğu kanaatindeyiz. İzahlarımızı da buna göre yapacağız. Sorunların izahına geçmeden kadın-erkek ilişkileri konusunda Kur'an'ın koyduğu iki temel ilkeye değinmemiz gerekir. Kadın ve erkek ilişkilerinde birinci temel ilke şudur: "Kadınların erkekler üzerinde hakları olduğu gibi erkeklerin de kadınların üzerinde hakları vardır." (2/Bakara, 228) Diğer bir ilke de "Herkes ancak gücü nisbetinde teklifte bulunulur" (2/Bakara, 233). Buradaki gücün içine antropolojik uygunluk kadar ekonomik güçte girer. Dolayısıyla Kur'an'ın bu alandaki yasamayı yaparken gözönünde bulundurduğu husus, ne olursa olsun eşitlik değil, tarafların zarara sokulmaması, yani adalettir. Merhum Hamdi Yazır'ın dediği gibi Kur'an'a göre kadın erkeğin aynı veya misli (eşiti) değil, mukabili, muadili ve eşi'dir.⁴¹ Ayrıca Kur'an bu alanlardaki yasamalarda bazen "bilma' rufi= örfü uygun" tabirini ekleyerek yasamanın tarihsel ve toplumsal olduğunu bir anlamda tescil etmiştir.⁴² Şimdi bahsettiğimiz sorunların tahliline geçebiliriz.

a. Şahitlik Sorunu

2/ Bakara süresinin 282. âyeti ticaret hukuku ile ilgilidir. Müslümanların alış-verişlerinde birbirlerine olan borçlarını yazılı olarak tescil etmelerini tavsiye eder. Bu yazımın ise şahitler huzurunda olması gerekir: "Erkeklerinizden iki şahit tutun, eğer iki erkek şahit bulamazsanız, şahitliklerinden razı olacağınız bir erkek-biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatması için-iki kadın olabilir. Şahidler çağırıldıklarında şahadetten çekinmesinler"

Yüzeysel olarak bakıldığında burada kadına güvensizliğin temeli olan hafıza zayıflığının kadının doğasında devamlı olarak bulunan Antropolojik bir eksiklik olarak kabul edildiği düşünülebilir. Geleneksel yorumcular bu kanaattedir.⁴³ Halbuki tarihi yorumu benimsemiş düşünürler bu zaafiyetin yalnız ekonomik alanla ilgili ve kadının o günkü şartlarda ekonomik hayatla direkt ilgilenmemesinden doğan geçici bir zaafiyet olduğu görüşünü benimsiyorlar. " Bu durum, Peygamber döneminde Ara-

32. 27/Neml, 26-44.

33. 58/Mücadele, 1-4

34., 2/Bakara, 282

35. 4/Nisa, 11

36. 4/Nisa, 34

37. 2/Bakara, 231, 232, 236; 65/Talak, 1,5.

38. 5/Maide,5; 60/Mumtehine, (bu konuda bu âyetler delil gösterilir)

39. Bkz. Fazlur Rahman, *İslâm* (Çev: M.Dağ, M.Aydın), İst. 1981 45 vd; Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 140 vd.

40. Örnek olarak bkz. Mevdüdi, Ebu'l-Ala, *Tefsiri'l-Kur'an*, (Çev: M. Han Kayani, Y. Karaca) İst. 1986 1/296,316; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst. 1979, 2/1302; Seyyid Kutup, *Fi Zilal-il Kur'an*, Kahire, tarihsiz, C.I, Cüz. 3/42.

41. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/1303.

42. 2/Bakara, 178,280; 4/Nisa, 25.

43. Taberi, 3/125-126; Razi, *Tefsir-i Kebir*, 2/552-553.

bistan'ın sosyolojik çevresinin açık bir izahıdır. Ve mümkün olduğunca doğru delil ortaya koymada ısrar anlamını taşır⁴⁴ "Burada bir erkek yerine iki kadın şahit tutulmasının nedeni, o günlerde bu tip alış-verişlerde kadınlar genel olarak şahitlik yapmaya alışkın olmadıkları için erkeklerden çok daha "unutkan" olacakları kabul edilmiştir. Kadının şahitliğinin erkeğinkinden daha az kıymetli sayılması, kadının ticarî işlerde hafızasının daha zayıf olmasına bağlandı için kadınlar bu konuda alışkanlık kazanınca ki bu yanlış bir şey olmamakla beraber toplumun yararına olduğu için, onların şahitliği de erkeklerinkine denk sayılabilir."⁴⁵ Garaudy ise bu konuda şöyle der: "Kadınların sosyal hayata katılmadıkları bir toplumda toplumsal işlerin idaresini tekellerinde bulunduran erkeklere nisbetle kadınların tecrübeleri açısından eksik ve özürli bulunmaları doğru olabilir."⁴⁶

Ancak diğer hukukî sorunlardaki şahidliklerde bu şart aranmamıştır. Örneğin, boşanmada iki şahid tutulması gerektiği hakkındaki 65/ Talak süresinin ikinci âyeti şöyledir: "İçinizden de iki adil şahid getirin ve şahidliği de Allah için yapın"

b. Miras Meselesi

4/Nisa suresinin 11. âyetinde Kur'an müminlere miras paylaşımında şöyle bir tavsiyede bulunur: "Allah çocuklarınız hakkında erkeğe iki kızın hissesi kadar tavsiye eder." Bu paylaşımın hukukî (kanuni) bir eşitsizlik olduğu açık olmakla birlikte âyetin indiği dönemde Kur'an'ın kadın ve erkeğe yüklediği sorumluluk ve mükellefiyetler, başka yollardan kadına tanınan haklar gözönünde bulundurulmazsa yanlış yorumlanır. "Arap toplumunda ailenin anne ve babanın bakımı ile ilgili bütün yükümlülüklerin ve bugün adına 'sosyal güvenlik' dediğimiz bütün hususların kocanın omuzlarında olduğu dikkate alınırsa mirasta erkek çocuğun payının kızinkinin iki katı olması gerekir"⁴⁷

Kızın ekonomik şartlara ve örf'e uygun olarak evlendiği erkekten alacağı ücret (mehir) bir yana⁴⁸ kadının beslenme, barınma, giyinme, isterse çocuğunu ücretle

emzirme v.s. her türlü ihtiyacını karşılamının yüklediği⁴⁹ bir hukukî yapıda kızın babasının mirasından erkek kardeşinin yarısı kadar hisse alması gayet normaldir (âdildir). Çünkü iki hisse alan erkek kardeş de evleneceği kadına karşı aynı mali yükümlülükleri üstlenecektir. Ayrıca ihtiyarlayan anne ve babaların bakımı da erkek çocuğun üzerindedir.⁵⁰ Gelenekçi âlimler kadın ve erkeğin sorumluluk ve mükellefiyetlerinin sosyal yapı ve üretim ilişkilerinden bağımsız olarak ebedi olduğuna inandıkları için paylaşımın geçerliliğinin de ebedi olduğunu savunurken modernist müslüman düşünürler sorumluluk ve mükellefiyetlerin antropolojik yapı kadar sosyal yapı ve üretim ilişkilerinden de kaynaklandığını savundukları için paylaşımın toplumsal şartlara ve değişmelere paralel olarak değişebileceği kanaatindedirler.⁵¹

c. Aile Reisinin Erkek Olması ve Kadının Kocasına İtaat Mecburiyeti

Türk aile hukuku da dahil dünyanın birçok yerinde hâlâ geçerlilikte olduğu gibi, Kur'an'a göre de âile reisi erkektir. Bunun delili 4/ Nisa süresinin 34. âyetindeki "Erkekler kadınlar üzerinde hâkim ve âmirdirler" ifadesidir. Ayrıca 2/Bakara süresinin 228. âyetinde "Kadınların erkekler üzerinde hakları olduğu gibi erkeklerin de kadınlar üzerinde hakları vardır" ifadesinden sonra gelen "Erkeklerin bir derece üstünlükleri vardır" ifadesi de bu hukukî üstünlüğü ifade eder. Yoksa şeref ve fazilet bakımından erkeğin kadından üstün olduğunu değil⁵² iktibas ettiğimiz birinci âyetteki 'amir' 'hakim' olarak çevrilen Arapça mubalağalı fail kalıbındaki 'kavvâm' sıfatı, koruyan işlere iyi bakan, reis, idareci gibi anlamlara gelir.⁵³ Âyetin devamı erkeğin bu konumunu sağlayan iki farklı husustan bahseder. Birincisi, "Alah'ın bazı insanları diğer bazılarından üstün (faddala) kılmasından" ifadesidir ki bu 'üstünlüğün' ahlakî anlamda bir şeref ve fazilet üstünlüğü değil, erkeğin antropolojik yapısının sertlik, dayanıklılık, azim, sebat, direniş gibi yönlerden kadından üstün olması demektir.⁵⁴ Nitekim insanlık tarihi boyunca ülkelerin ve yerleşim yerlerinin güvenliğini sağlayan ve bunun için gerekirse sa-

44. Rahman, İslâmî Çağdaşlaşma: Alanı, Metodu ve Alternatifleri (Çev: B. Demirkol); *İslâmî Araştırmalar* (Fazlur Rahman özel sayısı C.4, Sa: 4, 318).

45. Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (Çev: Alparslan Açıkgenç). Ank. 1987, 125-126.

46. Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 143. Ayrıca Bkz. Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 143. Ayrıca Bkz. Prof. Dr. Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an'da Kadın" *Türk Yurdu*, Cilt: 11, Sayı: 47, 30-35.

47. Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 143.

48. 4/Nisa, 24-25; 5/Maide, 5; 33/Ahzap, 50; 60/Muntehine, 10.

49. 2/Bakara, 233; 4/Nisa, 34.

50. 17/İsra, 23-24.

51. Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, 131.

52. Taberi, *Camii'l-Beyan*, 2/454; Zeynelşerhi, *Keşşaf*, 1/272; Yazır, *Kur'an Dili*, 2/1349.

53. İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 12/502.

54. Zeynelşerhi, *Keşşaf*, 1/505; Razi, *Tefsir-i Kebir*, 3/316; Yazır, *Kur'an Dili*, 2/1350.

vaşan ordular hep erkeklerden oluşmuştur. Örneğin, Kur'an erkeklerle şöyle seslenir: "Size ne oluyorki 'Rabbimiz bizi halkı zalim olan bu yerden çıkar, katından bize bir sahip çıkan yardımcı gönder' diyen ihtiyar erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda ve Allah yolunda savaşa çıkmıyorsunuz?" (4/Nisa, 75).

Erkeğin 'üstünlük' konumunu sağlayan diğer husus ise âyetin devamında şöyle zikredilir: "Mallarından kadınlar için harcamalarından dolayı" işte gelenekçi alimlerle modernist müslüman düşünürlerin ayrıldıkları nokta burda ortaya çıkar. Gelenekçi yorumcular bu ifadenin ortaya koyduğu erkek egemen ekonomik yapının ilelebed devam edeceğine inandıkları için erkeğin aile içindeki egemenliğinin de (üstünlüğün amirliğinin) devam edeceği kanatindedirler. Halbuki bir modernist müslüman düşünür bu cümlelerin taşıdığı hükmün kısmen belli bir üretim biçiminin ve toplumsal yapının yansıması olduğu kanaatini taşıdığı için şöyle diyor: "şayet bir kadın maddî yönden mesela miras yoluyla veya çalışıp kazanmakla bağımsızlaşır ve evinin geçimine katkıda bulunursa erkeğin bu yönden olan üstünlüğü (hakimiyeti, amirliği) o ölçüde azalır."⁵⁵ "Erkeğin 'öndeliğini' (kavvam) açıklayıcı bu bilgiler (bahsettiğimiz iki husus) bu öndeliğin belli bir aile yapısına bağlı olduğunu gözler önüne seriyor."⁵⁶

Ayetin devamında kadının serkeşlik etmesi (nuşûz) durumunda itâatin sağlanması için hafifçe tokatlamaya varan bir seri cezalandırmalar tavsiye ediliyor. Bu durumda iki sorun ortaya çıkıyor: Tokatlamaya varan cezalandırmayı gerektiren serkeşlik, karşı çıkmaya, isyan etme⁵⁷ lamına gelen 'Nuşûz'un hukukî alanı nedir? İkincisi ise, kadının kocasına itaat etmesi gereken kocanın hak buyruk ve tasarruf alanı nedir?

Bu sorulara cevap verebilmek için "Kadınların kocaları üzerinde olduğu gibi kocaların da kadınlar üzerinde hakkı vardır." (2/Bakara, 228) âyetindeki karşılıklı hakların somut içeriklerinin neler olduğunu bilmemiz gerekir. İslâm hukukcularına göre karşılıklı hak ve ödevler özet olarak şöyledir.

1. Kocanın Karıya Karşı Ödevleri
 - a. İyi muamele
 - b. Eşit muamele
 - c. Zifafı gerçekleştirme
 - d. Birlikte oturma

2. Kocanın Karı Üzerindeki Hakları
 - a. İkametgahı tesbit hakkı
 - b. Karının evden çıkışını kontrol hakkı.
 - c. Karının eve ziyaretçi kabulünü yasaklama hakkı
 - d. Karıyı birlikte seyahate götürme hakkı⁵⁸

3. Karının Kocaya Karşı Ödevleri
 - a. Kocaya itaat
 - b. Birlikte oturma
 - c. Özürü olmadıkça cinsi münasebetten kaçınmama
 - d. Kocaya sadakat
 - e. Evin ve eşin mallarını korumaya ihtimam göstermek.
4. Karının Koca Üzerindeki Hakları
 - a. Kendine iyi muamele edilmesini istemek
 - b. Birden fazla evli ise gecelerin eşit paylaşımını istemek
 - c. Anne, baba ve yakın akrabayı ziyaret edebilmek⁵⁹

'Naşize'lik ancak yukardaki "karının kocaya karşı ödevleri başlığı altındaki hususları yerine getirmedeği, bir de kocanın karıya karşı olan haklarına karşı çıktığı zaman ortaya çıkar."⁶⁰ Nuşûz, karının kocaya karşı ödevi olarak sayılan itaatın ortadan kalkmasıdır. Eğer erkek de karısına karşı olan ödevlerini yerine getirmezse Kur'an bu durumu da 'Nuşûz' olarak değerlendirir. Bu durumda yapılacak şey ise anlaşmaya çalışmaktır.⁶¹

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki erkeğin aile reisliği, üstünlüğü veya öndeliği, onun ahlakî (şeref, fazilet) değerinden değil, antropolojik yapısının ve ekonomik konumunun doğurduğu ehliyetinden kaynaklanır. Tarihsel ve toplumsal değişme neticesinde kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve ekonomik özgürlüğünü kazandığı oranda -ortadan kalkmamak üzere- erkeğin egemenliği, öndeliği, üstünlüğü aşağıya doğru çekilebilir.

d. Boşanma Hakkının Genelde Erkeğe Tanınmış Olması

İslâm hukukunda evlenme sırasında kadının kendine boşanma hakkının verilmesini şart koşması ve evlen-

55. Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, 127

56. Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 144

57. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 5/418.

58. Cin, Prof.Dr. Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya, 1988, 176 vd..

59. Cin, Prof.Dr. Halil, *a.g.e.* 182 vd..

60. Taberi, *Camii'l-Beyan*, 5/62; Zemahşeri, *Keşşaf*, 1/506; Razi, *Tefsir-i Kebir*, 3/317.

61. 4/Nisa, 128.

dikten sonra isterse kocanın bu hakkı kadına vermesi dışında boşama hakkı genelde erkeğe verilmiştir.⁶² Bundan önce Kur'an'da da boşama hakkının genel olarak erkeğe verildiği rahatça görülebilir. Çünkü boşanmadan bahseden âyetlerin çoğunda fail erkek, meful ise kadındır.⁶³ Bunun nedenlerini tahlile geçmeden şu gerçeği belirtelim ki Kur'an, kadına boşanma hakkını tanımıştır. Konuyla ilgili âyet şöyle: "Eğer Allah'ın koyduğu sınırları koruyamamaktan korkarsanız o zaman kadının boşanmak için (kocasından aldığı malı ona (geri) ödemesinde (veya hakkından vazgeçmesinde) bir sakınca yoktur." (2/Bakara, 229) Ayette geçen "iftedet" fiilinin anlamı, kadının boşanması için, evlenirken kocasından aldığı ücreti (mehir) geri ödemektir. İslâm hukunda bu ödemenin cinsi miktarı, zamanı tefarruatlı olarak tartışılmıştır.⁶⁴ Fakat bu hakkın Hz. Muhammed dönemindeki fiili tatbikatı, ödenenin 'mehir' olarak alınan ücret olduğunu gösteriyor: Bir kadın Hz. Muhammed'e gelerek kocasından boşanmak istediğini söylemiş, Peygamberimiz de kadına bunun gerekçesini sorunca kadın, kocasına bir erkek gurubu içinde baktığında onun çok kısa boylu, sıska, yüzü siyah ve çirkin olduğunu görünce ona olan bağlılığının kaybolduğunu ve onunla beraberliğini sürdürmenin imkansız olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber kadına ondan mehir olarak aldığı ücreti geri ödeyip ödeyemeyeceğini sorar. Kadın da kocasından ücret (mehir) olarak bir bahçe aldığını ve bunu hemen ödemeye hazır olduğunu eğer isterse fazla bir şeyler de verebileceğini söyler. Hz. Peygamber bahçeyi geri vermek şartıyla bu çifti boşar.⁶⁵

Geçimsizlik durumunda boşanmadan önce hakeme başvurmanın emredilmesi⁶⁶, erkeğin boşama yetkisini önemli ölçüde sınırlayan hukuki bir ara durumdur. Sorun çözümlenmez de erkek kesin olarak boşanmaya karar verirse daha önce şahidlik bahsinde değindiğimiz gibi iki şahit getirilecektir: "İçinizden de iki adil şahid tutun" (65/Talak, 2) şahidlik hukuki bir durum olduğuna göre erkek keyfi olarak istediği anda karısını boşayamaz demektir. Boşanmada şahid çağırılması emri, modern hukuktaki boşanmada 'Hakimin selahiyeti'nin o şartlarda basit bir uygulaması olarak yorumlanabilir.⁶⁷

Kur'an'da boşanma hakkının genelde erkeğe verilmiş olmasını anlamaya çalışırken kimi İslâm hukukçularının yaptığı gibi erkeğin bu hakkı daha doğru kullanacağı ise fitri bazı yetersizliklerinden dolayı bu hakkı su-i istimal edebileceği⁶⁸ türden temelsiz iddialar ileri sürme yerine boşanmanın erkekten çok kadını mağdur edeceği gerçeğini kabul ederek olayın nedenini Arap toplumunun erkek egemen yapısının tabii bir yansıması olarak görmek daha doğru olur. Her ne kadar miras ve mehir yolu ile kendine ait bir mal varlığı olsa bile bunu ticaret veya herhangi bir ekonomik faaliyet yoluyla fiilen çoğaltma imkanından büyük ölçüde yoksun olan, diğer deyimle ekonomik özgürlüğü olmayan kadının erkeği (kocasını) boşamasından bahsetmek oldukça zordur.

e. Müslüman Kadının Ehl-i Kitap (Hıristiyan-Yahudi) Erkeklerle Evlenme Yasağı

Kur'an müslüman erkek ve kadınların müşriklerle evlenmesini kesinlikle yasaklamıştır.⁶⁹ Fakat müslüman erkeklerin Kitap ehli kadınlarla evlenmesine müsaade edilmiştir: "... sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları -zina etmeksizin gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir." (5/Maide, 5).

Müslüman kadının kitap ehli bir erkekle evlenmesi ise İslâm hukukçularınca yasaklanmıştır.⁷⁰ Burada da açıkça hukuki bir eşitsizlik mevcuttur. İslâm hukukçularının bu yasağı koymada delil olarak kullandıkları ayet 60. Mümtehine süresinin onuncu âyetidir. Âyet şöyledir: "Ey inananlar, inanmış kadınlar hicret ederek size gelirse onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mümin kadınlar olduklarını öğrenirseniz inkârcılara (küffar) geri vermeyin. Bu kadınlar onlara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar. Onların bu kadınlara verdiklerini geri verin. Eğer daha sonra bunların mehirlerini verirseniz sizin bunlarla evlenmenizde bir sakınca yoktur."

Bu ayetin içinde olduğu sûre Medine'de nazil olmuştur. Âyette bahsedilen hicret'de Mekke'den yapılmaktadır. Çünkü bu sırada Mekke müşriklerin kontrolindedir. Âyette geçen 'küffar' nitelemesi ise teknik bir terim olup müşriklere ve kitap ehline hem ayrı ayrı, hem de birlikte sıfat olarak kullanılmaktadır.⁷¹ Yukardaki âyette

62. Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İst. 1982, 1/296.

63. 2/Bakara, 230-237; 33/Ahzap, 49; 65/Talak, 1; 66/Tahrim, 5.

64. İbn Rüşd, Ebu Velid Muhammed b. Ahmet, *Bidayetu'l-Müctehid*. Kahire ?, 2/55 vd.

65. Kurtubî, Ebu Abdullah. Muhammed, *Câmiu'l-Ahkâm*, Kahire, 1936, 3/139. İbn Rüşd, *Bidaye*, 2/55.

66. 4/Nisa, 35, bu ayetin klasik İslâm hukukundaki cevaz olarak yorumu için Bkz. İbn Rüşd, *Bidaye*, 3/60, Atay, bu yorumun yanlış olduğunu iddia ederek emrin hukuki bir form olarak kanunlaştırılması gerektiğini savunur. H. Atay, *İslâm Hukuk Felsefesi* Ank. 1985, (Giriş, 14).

67. Bkz. Atay, *a.g.e.*, 12, 13.

68. Karaman, *İslâm Hukuku*, 256; Cin, *İslâm'da Evlenme*, 113.

69. 2/Bakara, 221; 60/Mümtehine, 10.

70. İbn Rüşd, *Bidaye*, 2/36; Karaman, *İslâm Hukuku*, 1/256.

71. 109/Kafirun, 1-3; 98/Beyyine, 1.

de müşriklere sıfat olarak kullanılmaktadır. Çünkü bilindiği gibi Mekke'de oturanların hemen tamamı müşriktir. O civardaki Yahudi ve Hıristiyanlar çoğunlukla Medine'de oturmaktadırlar. Bu nedenle bahsi geçen âyetteki yasaklama, müşriklerle olan evlenme yasağının pratik bir uygulamasıdır. Dolayısıyla müslüman bir kadının kitap ehli bir erkekle evlenemeyeceğine dair Kur'an'da sarıh bir yasağın olmadığı kanaatindeyiz.

İslâm hukukçularının 'icma' ile aldıkları bu yasak kararının ideolojik ve politik nedenlerine gelecek olursak öncelikle aile reisi erkek olduğu için itaat etme durumunda olacak müslüman kadının dini vecibelerini yerine getirmesi tehlikeye düşerek kültürel asimilasyon yoluyla müslüman bir ferdin kaybedilmesi söz konusudur. İkincisi, doğacak çocuklar neseb yönünden babaya bağlı olacağı için çocuklara dini (İslâmî) kimlik verme de imkânsızlaşabilir.⁷² Kadının tarihsel konumu açısından bu gerekçelerin doğru olduğu kanaatindeyiz.

5-SONUÇ

Garaudy'nin dediği gibi "erkek hakimiyetine dayalı altı bin yıllık ataerkil toplum yapısından bu yana insanlık kadın boyutu yönünden kötürümdür."⁷³ Bu süreç içerisinde peygamberlerin yaptıkları olumlu katkılar, erkeklerin 'güçlü' oluşları nedeniyle kısa sürede yok edilmiştir. Bu kanaatimiz büyük ölçüde son Peygamber'den sonrası süre için de geçerlidir. Bu sürecin Kur'an'ın kadına verdiği ahlakî -toplumsal konum açısından bilimsel bir kritiğini yapmak ayrı ve büyük bir sorumluluktur. Fakat kadın sorununun İslâmın (Kur'an ve sahih sünnet) 'yumuşak karnı' olmaktan çıkarılıp 'mefahir kaynağı' haline getirilmek isteniyorsa, temel metinlerdeki (Kur'an, Hadis) kadın-erkek ilişkileri üzerine söylenenleri, tarihsel bağlamında, cinslerine eşitliği kadar farklılığı, cinslerin fonksiyonel bütünleyiciliği ve nihayet Arap dilinin erkeksi yapısı gözönünde bulundurularak anlamaya çalışmalıdır.

72. Bkz. Cin, *İslâm'da Evlenme*, 113,114.

73. Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 141

DÜZELTME

Dergimizin V. Cild 3. sayısında yayınladığımız "İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış Adlı Kitap Üzerine Düşünceler" isimli makale, Doç. Dr. Süleyman Uludağ'ın Dergah Yayınları'ndan 1988 yılında çıkan kitabının tenkididir.

Aynı sayıda yayımlanan Dr. Mehmet Paçacı'nın "Kur'an-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine - Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Bir Bakış" adlı makalesinde aşağıdaki dipnotlar yanlışlıkla yayımlanmıştır.

Düzeltilir, yazarlarından ve okuyuculardan özür dileriz.

11. Bkz. Ateş, Süleyman Prof. Dr. "Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir" *İslâmî Araştırmalar*, Cilt: 3, Sayı 1, Ocak 1989, 7-24.
12. 3/ Al-i İmran / 85.
13. Tekvin 7/19 ayr. bkz. Tekvin 26/1-6, 23.
14. II Kırallar 17/35-38.
15. 2/Bakar/63.
16. Tesniye 4/10-16; ayr. bkz. Çıkış 19-20.
17. 43/Zuhruf/33.
18. Markos 1/10; ayr. bkz. Matta 10/7.
139. Tesniye 18/15.